

MÜASİR ŞƏRAİTDƏ AVROPA GEOSTRATEGİYASI

A.N.ABBASBƏYLİ
Bakı Dövlət Universiteti

Təzəcə qədəm qoymuş XXI əsrdə Avropa geostrategiyası hadisələrin cari, gələcək və uzunmüddətli inkişafını nəzərə almağa çalışır. Bizim fikrimizcə Avropanın müasir siyasi xəritəsi üç iri siyasi-coğrafi hissədən ibarətdir. Birinci – Avropanın qərb kontinental hissəsidir, bura İspaniya, Portuqaliya, Fransa daxildir. Onlara adalar – Böyük Britaniya, İrlandiya, həmçinin Şimali Avropa ölkələri – Danimarka, İsveç, Norveç, Finlandiya, Hollandiya, Lüksemburq, Lixtenşteyn və Belçika birləşir. İkinci qrupa – Avstriya, İsveçrə, Albaniya, Yunanıstan, Almaniya, İtaliya, Türkiyə və s., üçüncü qrupa isə Çexiya, Slovakiya, Xorvatiya, Serbiya, Bosniya və Hersoqovina, Makedoniya, Bolqarıstan, Rumıniya, Macarıstan, həmçinin Rusiya Federasiyasının Avropa hissəsi və Polşa, Belarus, Ukrayna, Moldova, Baltıqyanı ölkələr, Gürcüstan, Azərbaycan və s. daxildir.

Qeyd olunmuş şərti siyasi-coğrafi və geostrateji birləşmələr Avropa kontinentində gərginlik zonasının yaranmasına müəyyən dərəcədə vasitəçilik edə bilər. Bunun üçün onların növbəti əsası ola bilər: ərazi, etnik, iqtisadi, diplomatik, siyasi və hərbi.

Sovet İttifaqı dağıldıqdan sonra Avropadakı əvvəlki təhlükəsizlik strukturları öz funksiyalarını müəyyən dərəcədə itirdilər və ya sadəcə olaraq yoxa çıxdılar. NATO öz əsas dəlilini – Şərqi kommunist təhlükəsindən azadlığını təmin etməlidir. Lakin NATO və Qərb dövlətlərinin birlikləri tərəfindən yaradılmış siyasi razılaşma Qərbi, bundan sonra isə Şərqi Avropa ölkələrində sülh və təhlükəsizliyin təmin olunması istiqamətində səylərini davam etdirirlər. Həmçinin kontinentin mərkəzi və şərq hissəsində təhlükəsizlik vakuumu yaranmışdır. Keçmiş sosialist Yuqoslaviyasında və Qafqazda müharibənin gedişi təsdiq edir ki, NATO öz əhatə dairəsindən kənar qalan ölkələrin təhlükəsizlik sisteminə həmişə təminat verə bilməz.

Avropanın gələcək quruluşunun əsası – Mərkəzi və Şərqi Avropa ölkələrinin, həmçinin keçmiş Sovet respublikalarının NATO-ya və Avropa birliyinə daxil olmasıdır.

Rusiya Federasiyası ilə Avropa ölkələri arasındakı münasibətlərdə əsaslı dəyişikliklər yalnız NATO-nun Polşa, Çexiya və Macarıstanın alyansa daxil olması ilə başlayan Şərqə genişlənməsi ilə baş verə bilər. Şərqi Avropa ölkələrinin aləmində NATO-ya daxilolma hər şeydən əvvəl Avropa Birliyinin iqtisadi və siyasi strukturuna birləşmə yolu ilə müstəqilliyin qorunmasıdır. Digər tərəfdən isə NATO-ya daxilolma onlar üçün bir çox sosial, iqtisadi və siyasi problemlərin ən qısa həlli yoludur.

Və ən nəhayət onların fikrincə alyansa daxilolma – Rusiya tərəfindən risk və qeyri-stabillik şəraitində milli müstəqilliyin və təhlükəsizliyin təminatıdır. Sovet İttifaqı dağıldıqdan sonra milli müstəqilliyini qazanmış Şərqi Avropa ölkələri Avropada beynəlxalq hüququn müstəqil və fəal subyektləri kimi ön plana keçdilər. Onlar üçün NATO-ya birləşmə istəyi bir növ psixoloji təsəvvür, özünü hədsiz hərbi xərclərdən azad etmə və çətin iqtisadi və siyasi islahatları həyata keçirmək məqsədilə etibar qazanmaq üçün əlverişli şərait yaratmaqla əlaqədar idi.

Bununla yanaşı bir çox avropalılar Şimali Atlantika alyansına Avropada təhlükəsizlik siyasətinin yenidən milliləşdirilməsinin qarşısının alınmasında vasitə kimi baxırlar. Bu məsələ keçmiş Yuqoslaviya hadisələrini nəzərə alaraq daha da aktuallaşdı. NATO Avropa və nəinki Avropa təhlükəsizliyinin təminatçısı kimi qiymətləndirilir. Bir çoxları öz gələcək təhlükəsizliyini Avropada və onun hüdudları xaricində NATO-nun siyasi və hərbi mövcudluğunun qorunub saxlanması ilə əlaqələndirirlər.

Ölkə daxilində çoxlu problemlərin olmasına baxmayaraq Rusiyanın qüdrətinin canlandırılması, həmçinin bu istiqamətdə fəaliyyət göstərməyi iddia edən Rusiya Prezidenti V.Putinin fəal və ciddi fəaliyyəti NATO-nun Şərqi genişlənməsinin növbəti mərhələsinin həyata keçirilməsinə vasitəçilik edir və bu təxirəsalınmazdır.

Mərkəzi və Şərqi Avropa və Baltik ölkələrində Şimali Atlantika təşkilatına mümkün qədər tez daxil olmaq cəhdləri artır. B.Yeltsin NATO-nun Şərqi genişlənməsinə qarşı çıxsa da ABŞ genişləndirmənin birinci mərhələsini məhdud etdikdə nisbətən sakitləşdi: NATO-nun tərkibinə Polşa, Macarıstan və Çexiya Respublikası daxil idi. Lakin nəticədə Yuqoslaviyada S.Miloşeviçin rejiminə qarşı NATO əməliyyatına mane ola bilməməsi Rusiyanın təsirinin zəifləməsini sübut etdi və Rusiyanın təsirini Balkanlarda bərpa etməyə çalışan Putin hökuməti qarşısında çətinliklər yaratdı.

Moskva və NATO arasında sıx münasibətlər yaratmaq cəhdlərinə baxmayaraq alyans Rusiyanın gələcəkdə genişlənməsi üçün əsas dayandırıcı amildir. Slovakiya və Sloveniya NATO-nun genişlənməsinin növbəti mərhələsinin namizədləri kimi çıxış edirlər. Hazırda Rumıniya və Baltika ölkələri daha əsaslı cəhdlər göstərirlər. Bir sıra Avropa ölkələri alyansı birləşmiş Almaniyanın Avropanın mərkəzində artan təsirinin və onun tərəfindən hegemonluq cəhdlərinin qarşısını alan bir vasitə kimi görürlər. Qeyd etmək lazımdır ki, NATO-nun Şərqi genişlənməsi təşəbbüsü məhz onun tərəfindən irəli sürülmüşdü.

NATO-nun genişlənməsi Amerika Birləşmiş Ştatlarının «soyuq müharibə» dən sonra öz müvəffəqiyyətini təkmilləşdirmək cəhdi ilə əlaqədardır. Bu proses bilavasitə və üstüörtülü şəkildə Rusiyaya qarşı yönəldilmişdir və «anakonda» strategiyasının davamıdır. Bu proses vasitəsilə ABŞ heartland-dan daha çox kontinental quru almaq və onu talassokratiyanın geosiyasi təsiri altına çəkmək istəyir. Əlavə olaraq NATO-nun genişlənməsi Amerika Birləşmiş Ştatlarına Rusiya və Almaniya arasında ərazisində amerikan qoşunlarının yerləşəcəyi Şərqi Avropa ölkələrindən ibarət bufer zonasını yaratmaq imkanı verəcək. Güclü Almaniya birliyi digər ölkələri sıxışdıraraq alyansda əsas yer tutmağa çalışır. Lakin Almaniya hələlik amerikan hərbi qoşunlarının Avropada yerləşdirilməsinin qarşısının alınmasında maraqlı deyil, çünki

bu halda AFR böyük iqtisadi dövləti Fransa və Böyük Britaniya kimi iki Avropa regional iri dövlətlərindən asılı olacaq. Bundesver artıq NATO-nun məsuliyyət zonasından çıxmışdır, AFR isə hərbi inkişafda məhdudlaşmışdır. Məlumdur ki, Almaniyanın keçmiş kansleri Şreder keçmiş Yuqoslaviya (Kosovo) və Əfqanıstandakı antiterror hərbi əməliyyatlarında amerikalıların yaxın müttəfiqi olmuşdur. Bundan əlavə antiiraq əməliyyatı (mart-aprel 2003-cü il) zamanı Almaniya ABŞ-dan tam müstəqilliyini tələb etdi. Bununla əlaqədar olaraq ABŞ nəzərə almalıdır ki, son yüz ildən artıq vaxt ərzində bu Almaniyanın dünyada artıq üçüncü canlanmasıdır. Nəticə etibarlı ilə belə bir nəticəyə gəlmək olar ki, İraqa qarşı ABŞ-İngiltərənin hərbi əməliyyatınının AFR və Fransa tərəfindən dəstəklənməməsi Atlantika həmrəyliyində alyans üzvlərinin fəaliyyətindəki tarazlığın olmamasını təsdiq edir. Atlantizm fikirləri zamanın tələblərinə uyğunlaşaraq transformasiya və yeniləşmə mərhələsindədir. Bunları nəzərə alaraq Şimali Atlantika əməkdaşlığı təşkil edilmiş, bir neçə ildir «Sülh naminə yoldaşlıq» proqramı fəaliyyət göstərir, İran körfəzi, keçmiş Yuqoslaviya və Əfqanıstanda hərbi əməliyyatlarda iştirak etmiş çoxmillətli qüvvələr yaradılmışdır və 2003-cü ilin əvvəlində ABŞ və İngiltərəni təmsil edən 400 min nəfərdən ibarət NATO-nun aparıcı qüvvələri İraqdakı hərbi əməliyyatlarda iştirak etmişdir.

NATO-nun genişlənməsi Almaniyanın fəallığı ilə müşayiət olunmuşdur, belə ki, NATO ilə birlikdə alman təsiri Şərqi Avropaya da sirayət etmişdir. Şərqi Avropa ölkələri İkinci Dünya müharibəsinin nəticələrini nəzərə alaraq, Almaniya muxtariyyət kimi çıxış etsəydi, tək Almaniyanın hərbi iştirakını qəbul etməzdilər. Hal-hazırda həm NATO, həm də AB-nin bütün əsas təhlükəsizlik postları ABŞ qabaqcıl nümayəndələri tərəfindən qorunub saxlanılır, bu da öz növbəsində Almaniyayı iqtisadiyyatda nəhəng və hərbi-siyasi sahədə yeniyetmə statusunu dəyişmək imkanından məhrum edir. Rusiyada geniş yayılmış hipotetik, geosiyasi nəzəriyyələrə əsasən öz statusunu dəyişmək məqsədilə Almaniya yalnız Rusiyanın hesabına və onun dəstəyi ilə fəaliyyət göstərə bilər, bu da bir daha 2003-cü il 11 aprel tarixində AFR-in keçmiş kansleri Q.Şreder və Rusiya Federasiyasının prezidenti V.V.Putinin Sankt-Peterburqda keçirilən işgüzar görüşündə öz əksini tapdı. AFR-in yeni kansleri A.Menikenin görüşündə Moskva-Berlin potensial xətti Rusiya və Almaniyanın qarşılaşdığı kompleks problemləri həll edə bilər. Həmin alyansda Rusiya yüksək texnologiyalara, sənayedə böyük investisiyalara birbaşa yol tapır, Rusiya iqtisadiyyatının inkişafında Avropanın təminat verdiyi dəstəyi qazanır. Almaniya ABŞ hakimiyyətindən siyasi azadlığını təmin edən strateji mühafizə və iqtisadi müstəqillik qazanır.

AFR – bütün sahələrdə, əsasən də iqtisadi inkişaf sahəsində Mərkəzi Avropada böyük siyasi-geostrateji cəhdləri olan iri derjavadır. Rusiya Federasiyası isə əksinə, geniş geostrateji məqsədləri və məhdud iqtisadi və texnoloji imkanları olan dövlətdir. Moskva-Berlin xətti müəyyən dərəcədə bir-birinin hesabına bir müddət ikitərəfli maraqlarını tarazlaşdırmaqda hər iki tərəfə vasitəçilik edə bilər. Almaniya ilə bu strateji əlaqəni nəzəri olaraq proqnozlaşdıraraq, amma taktika qanunlarına uyğun olaraq həyata keçirmək olar. İrəlində Rusiya Qərbi Avropanın aparıcı ölkələri ilə uzunmüddətli münasibətlərinin

təkmilləşməsinə planlaşdırır, bu da Rusiya Federasiyasının xarici siyasət Konsepsiyasında öz əksini tapır, həmin konsepsiyaya əsasən «Qərbi Avropa dövlətləri, ilk növbədə isə Almaniya, Fransa, İtaliya kimi qabaqcıl dövlətlər ilə qarşılıqlı əlaqə Rusiyanın onun iqtisadiyyatının sabitləşdirilməsi və inkişafı üçün öz milli maraqlarının Avropa və dünyada müdafiə olunması üçün əhəmiyyətli vasitədir». Hazırda oxşar əsasın yaradılması Rusiya Federasiyasının iqtisadi və qismən siyasi və hərbi zəifliyi nəticəsində gecikir. 2003-cü ilin əvvəlində Rusiyanın yalnız Almaniya borcu 60 mlrd dollara çatdı.

Alman iqtisadi möcüzəsi ona görə mümkün oldu ki, o, uzun müddət hərbi sahəyə böyük sərmayə qoymurdu. Lakin əgər Almaniya ABŞ hakimliyindən imtina etmək qərarına gələrsə, o, Avropada hökmranlıqla əlaqədar çox xərc çəkməlidir. Rusiya öz iqtisadiyyatında irəliləyiş etdikdən sonra Moskva-Berlin xəttinin yaradılması mümkündür.

«Sülh naminə yoldaşlıq» proqramının 1994-cü il yanvar ayında NATO-nun Brüssel sammiti tərəfindən qəbul olunması Rusiyaya alyansla münasibətdə strategiya hazırlamaq üçün əlavə vaxt qazanmaq imkanı verdi. Bununla yanaşı hərtərəfli əlaqələrə əsaslanan quruluşdan NATO ilə ikitərəfli hərbi münasibətlərə institutlaşma keçid alyansın hərbi strukturları ilə əməkdaşlıq məsələsində Rusiya ilə Şərqi Avropa ölkələri arasında Rusiya üçün xoşagəlməz rəqabət üsülləri yaratdı. Rusiyada «Sülh naminə yoldaşlıq» proqramının qəbul olunması eyforiyanın çoxalmasına səbəb oldu, belə ki, o, prosesin mərhələlərindən biri kimi deyil, NATO-nun genişlənməsi alternativini kimi qəbul olunmuşdur.

Moskva tərəfindən yaranan qısamüddətli ruh yüksəkliyi keçmiş sovet blokunun bütün dövlətlərinin, əvvəl isə Şərqi Avropa dövlətlərinin demək olar ki, hamısının ayrı-ayrılıqda «Sülh naminə yoldaşlıq» proqramına daxil edilməsini təmin etdi. Əsas prinsiplərdən ibarət Paris aktına əsasən yaradılan birgə daimi şura Rusiya və NATO arasında qarşılıqlı əlaqələrin yeni institutlaşma parametrlərini hazırladı. NATO ilə Rusiyanın ikitərəfli qarşılıqlı əlaqələrinin formatı Rusiyanın alyansla danışıqlarda mövqeyini çətinləşdirdi. Həmin vəziyyət Rusiya siyasətinin NATO ilə münasibətdə «xüsusi status» istəyinə görə qaçılmaz hesablaşmasına çevrildi, bu da Rusiya və istər alyansın üzvləri olan, istərsə də olmayan «kiçik» Avropa ölkələri arasında institutlaşma və psixoloji baryerin yaranmasına səbəb oldu. «Xüsusi status»un institutlaşdırılması NATO və Ukrayna arasında Rusiya ilə alyans tərəfləri arasında olandan fərqli olaraq daha asanlıqla əldə olunan və rəngarəng qarşılıqlı münasibətləri əhatə edən xüsusi yoldaşlıq Xartiyasının imzalanması məsələsində şübhəli nailiyyətdir.

V.Putinin dediyi kimi Rusiyanın NATO-ya üzvlük məsələsinin geniş vüsət alması Rusiya avroatlantiklərinin Şimali Amerika, Avropa və Rusiyanı birləşdirən eyniliyin vahid ümumi mədəniyyəti barədə təsəvvürünə əsaslanırdı. B.Klinton və C.Buş administrasiyasında NATO-nun genişlənməsinin tərəfdarlarından biri cənab Ross Rusiyanın etirazını, onu məsələnin müzakirəsinə cəlb etmək yolu ilə neytrallaşdırmağı əvvəlcədən təklif etdi, bu yolla o, Rusiyada alyansa daxil olmaq üçün özünü namizəd bilməsi barədə fikir yaratmaq istəyirdi. Buna sübut olaraq bir faktı nəzərə çatdırmaq olar ki, NATO-nun genişlənməsinin bütün daha fəal tərəfdarları Rusiyanın alyansın hər hansı bir strukturunda iştirakına etiraz edirdilər və əksinə –

S.Telbot və ya U.Perri kimiləri Rusiya ilə strateji yoldaşlığı dəstəkləyənlər isə NATO-nun genişlənməsi məsələsi ilə bağlı vacib məsələlərdə azlıq təşkil edirdilər. Avroatlantistlərin birliyə daxil olmaq ümidi ilə NATO ilə münasibətdə maraqlarını nümayiş etdirmələri alyansı vəzifəsinin qloballaşmasına sövq edir.

Amerika politoloqu D.Sayms hesab edirdi ki, «Rusiya hökuməti NATO-nun genişlənməsi məsələsinin gündəliyə düşməsinə görə özünü günahkar görməlidir». RF Prezidenti B.Yeltsinin 1993-cü ildə Varşava və Praqada Rusiyanın Şərqi Avropalıların NATO-ya daxil olmasına etirazının olmaması barədə tələsik bəyanatı buna bir sübutdur.

NATO-nun Rusiya ilə münasibətləri nöqteyi-nəzərindən daha mübahisəli məsələ Baltıqyanı ölkələrin alyansa daxil olması məsələsi idi. Y.Primakov baş nazir olan zaman bəyanat verdi ki, «keçmiş SSRİ sərhədləri NATO-nun genişlənməsinin Rusiya üçün qeyri-münasib olmasının səbəbidir». Rusiya siyasətçiləri Rusiyanın Şimali Atlantika alyansının Baltıqyanı ölkələrin hesabına genişlənməsinə etirazını müxtəlif cür şərh edirdilər. Birincisi, Latviya, Litva və Estoniyanın hərbi münasibətdə NATO-ya qəbul olunması Rusiya və Belarusun müdafiə sahəsində maraqlarına təsir göstərir. İkincisi, Avropada parçalanma intensivləşir, bu da gələcəkdə Baltıqyanı və Şərqi Avropa ölkələrinin hesabına NATO-nun hərbi-siyasi gücünün artmasına səbəb olur. Üçüncüsü, Rusiya-NATO aktının əhəmiyyəti azalır, həmin aktıda Moskva, alyansın genişlənməsi ilə əlaqədar narahatçılığını bildirmişdir. Buradan isə ziddiyyətlərlə bağlı dördüncü fikir yaranır. Rusiya hərbi infrastrukturunun möhkəmlənməsi istiqamətində tədbir görəcək, bu da Belarus ilə hərbi əməkdaşlığın möhkəmləndirilməsi, Rusiya Federasiyasının Şimali və Baltıqyanı donanmasının gücləndirilməsində öz əksini tapacaq. Rusiya Federasiyasının Müdafiə Naziri S.İvanov 2003-cü il 27 iyul tarixində Şimal donanmasının 70 illiyində çıxış edərək bildirmişdi ki, «buraya Rusiyanın hərbi-gəmi donanmasının nüvə gücünün 80 faizi daxildir». Məhz buraya «Pyotr Velikiy» yeganə ağır raket kreyseri və «Admiral Kuznesov» təyyarə gəmisi köçürülmüşdür.

NATO-nun qalvanizasiyası və onun Rusiyanın mühüm maraqlarına daxil olması «qərbçilər» və onların müxtəlif opponentləri arasında mübahisələr, hətta Rusiyanın Avropa və Avrasiya derjavası və ya ayrılmış geosiyasi vahid olması barədə müzakirələr yaradır.

NATO-nun qərb mədəniyyətinin və ya Avropanın hərbi-siyasi ekvivalenti kimi qəbul olunması rus qərbçilərini iki seçim arasında qoyur – ya Rusiyanın NATO ilə birləşməsi kimi xəyali məqsədə təhqirlər hesabına çatmaq, ya da Rusiyanın Avropa, Qərb dövləti olmamasını etiraf etmək. Rusiya özünü Avropa həyatında yalnız Avropa monotonluğunun dəyişdiyi halda təsəvvür edə bilər. Rusiya tərəfinin fikrincə, Avropa və Qərbin unifikasiyası və Amerikaya təmayülü kimi NATO-nun da genişlənməsi Moskvanı mədəni maneərdən məhrum edir.

Hazırkı mərhələdə Rusiya NATO-nun genişlənməsi prosesinə necə təsir göstərir? Güman edilir ki, bu fərziyyənin Birgə Daimi Şura çərçivəsində həqiqətə uyğun olub-olmaması minimaldır. Bu gün həmin əməkdaşlıq sırf nəzəri xarakter daşıyır. Müstəqil siyasət yürüdən Hindistan, Çin, ATR, OİK, Yaxın və Orta Şərq ölkələri, həmçinin bitərəf Avropa ölkələri ilə əməkdaşlıq geosiyasi ayrılmanın qarşısını ala bilər, lakin o, NATO ekspansiyasının dinamikasına bilavasitə təsir

göstərə bilər.

NATO-ya yeni ölkələrin daxil olması ilə mübarizəni davam etdirərək Rusiya NATO tərəfdən yeni çağırışlarla rastlaşmaqda risk edir, xüsusilə 2003-cü il antiiraq əməliyyatında olduğu kimi Rusiyanı Alyansın tərəfdaşı kimi onun maraqları xaricində olan məsələlərə cəlb etməklə bu siyasət yürüdülsə, ilk öncə söhbət yaranan eyni qütbə alternativlər axtaran və ABŞ-ın NATO strukturlarından istifadə edərək qarışmaq istədiyi NATO-nun coğrafi zonasından kənarında olan ərazilərdən gedir.

Yüzdəliklər ərzində Şərqi Avropa tez-tez global dünya siyasətinin obyektinə və subyektinə çevrilmişdir. Son onillikdə bu region aparıcı Avropa və ABŞ derjivasının maraq dairəsində idi. O, tez-tez iri derjavalar arasında mübahisə mənbəyi olmuşdu. Hər iki dünya müharibəsi bu regionda başlamışdı, belə ki, dünyanın ən güclü ölkələri arasında əsas geosiyasi ziddiyyətlər məhz orada baş vermişdi.

Rusiya həmin region ölkələri arasında münasibətlərin normallaşmasında maraqlıdır. Tarix və geosiyasi vəziyyət Rusiyanın həmin marağının birləşmiş Avropa ilə dost, ticarət-iqtisadi münasibətlərinə çevrilməsinə səbəb olmuşdur. Onlar onun təhlükəsizliyini, əsaslı maraqlarını təmin edir.

XXI əsr vəziyyətinə görə Rusiya Avropaya yalnız Latviya, Litva, Estoniya, Ukrayna və Belarus kimi müstəqil dövlətlər vasitəsilə daxil ola bilər. Rusiyanın coğrafi ərazisinin məhdudlaşdırılması onun diplomatik imkanlarına əsaslı təsir göstərdi. Son illər regionda baş verən dəyişikliklər Avropanı yenidən beynəlxalq gərginliyin mənbəyinə çevirdi. Həmin gərginliyin əsasını nəinki Şərqi Avropanın keçmiş sosialist ölkələri, həmçinin Rusiya Federasiyasının birləşmiş Avropanın təsiri altında olan Kalininqrad vilayətidir. Bu vilayət Rusiya Federasiyasının regionlarının iqtisadi cəhətdən nisbətən zəif vilayətidir. Bu isə öz növbəsində SSRİ – nin dağılması nəticəsində Baltik dənizində diplomatik qüvvələrin dəyişməsi, həmçinin Kalininqrad vilayəti ilə əlaqədar Rusiyanın siyasi, diplomatik və hərbi sahələrdəki qeyri-müntəzəm və qeyri-dəqiq mövqeyi, AFR-in bu regiona təsirinin artması ilə izah olunur.

Vilayətin dövlətin siyasi və iqtisadi zəifliyi onun məhz anklav və yarımanklav coğrafi vəziyyəti ilə əlaqədardır. Hazırkı Rusiya Baltik dənizində hərbi-strateji üstünlüyə malik deyildir, Baltikyanı ərazidə öz əsas dəniz limanlarını, nəqliyyat infrastrukturunu itirdi, NATO-nun üzvlərinə çevrilmiş və Avropa Birliyinə can atan qonşular qazanmışdır. Kalininqrad vilayəti ilə bağlı «federal mərkəz-region» əlaqəsinin zəifləməsi Rusiyanın bu sahədən tam çıxarılmasına səbəb ola bilər. Hal-hazırda bu proses iqtisadiyyat, perspektiv siyasət sahəsində mövcuddur, belə ki, hüquqi sahə sabit deyil, vilayətə dair mərkəz hakimiyyətinin müxtəlif qollarının hüquqi qərarlarında isə ziddiyyət mövcuddur. Bununla yanaşı qeyd etmək lazımdır ki, Kalininqrad vilayəti – Rusiya Federasiyasının Avropada geotarixi və geostrateji dayağı, Rusiya ilə Qərb və Rusiya ilə Almaniya maraqlarının ziddiyyət təşkil etdiyi məqamdır. Avropanın ehtiyat etməsi Rusiya Federasiyasını Kalininqrad vilayətini Baltik dənizində hərbi əməliyyat meydanı etməyə və onu bütün regionda mühüm hərbi-siyasi qrupa çevirməyə sövq edir. Məlumdur ki, vaxtı ilə Baltikyanı ölkələrdən və bir sıra Şərqi Avropa

ölkələrindən, Varşava müqaviləsinin tərəfdaşları tərəfindən ixrac edilən iri hərbi kontingentlər və böyük miqdarda hər növ silahlar məhz bu vilayətə daşınırdı. Rusiya Federasiyasının ölkənin materik hissəsi ilə heç bir əlaqəsi olmayan qərb hissəsi Polşa, Litva, Latviya və Estoniyaya, həmçinin qonşu ölkələrə müəyyən təsir göstərə biləcək. Lakin hər şey Rusiyanın indi malik olmadığı hərbi-iqtisadi imkanlarına mane olur. Və bu şərtlərlə güc artdıqca Rusiya sülh şəraitində birgə yaşayışa can atacaq, anklavın qərb qonşularını qıcıqlandırmamaq üçün uyğun yollarını bilməyə çalışacaq. Əsas bir müddət özünü saxlamaqdır. Kalininqrad vilayəti ətrafında mürəkkəb geostrateji münafişələrdə ABŞ və Almaniya, həmçinin bir neçə mümkün cəmiyyət birliklərinin izi var. Onların ən əsas vəzifəsi – güclü və birləşmiş Avropanın yaranmasına mane olmaqdır. Bu məqsədlə ABŞ güclü Almaniyaya qarşı Şərqdən İkinci Dünya müharibəsi illərində alman müdaxiləsindən zərər çəkən ölkələri: antialman əhval-ruhiyyəsi güclü olan Polşa, Çexiya, Slovakiya və s., həmçinin Litva, İsveç və perspektivə uyğun Latviya və Estoniyanı geosiyasi sxeminə daxil etməyə çalışacaq. Yaxın 10 il ərzində bütün keçmiş sovet respublikalarının və Şərqi Avropa sosialist ölkələrinin Avropa Birliyinə qəbul edilməsi Kalininqrad vilayətini Rusiya Federasiyasının qalan hissəsindən ayıracaq. AFR «şərq siyasəti»nin əsas məqsədinin Şərqi Prussiyanı qaytarmaq və Dansiq dəhlizinin yaradılmasından ibarət olduğunu proqnozlaşdırsaq, atlantçılar anklavın gələcəyini Qərbi AFR Amerikan Baltik respublikası kimi Avropanın Şərqudə bütün Baltıqyanı regionu idarə etmək üçün bir növ açar kimi qiymətləndirirlər.

Öz növbəsində Baltik dənizində xüsusi körpüyə və geniş diapazonla malik müasir əlverişli dəniz limanı əldə etmək Rusiya Federasiyasına bütün Baltıqyanı ərazidə öz siyasətini fəallaşdırmaq üçün geniş imkan yaradır. Problem ondan ibarətdir ki, Rusiya Federasiyasının nə iqtisadi, nə də siyasi nöqtəyi-nəzərdən ona imkanı vardır. Rusiya Federasiyası Kalininqrad vilayətini öz iqtisadi problemlərini həll etdikdən sonra qoruyub saxlaya bilər. Bu məsələ cari vəziyyətdə ölkə üçün yeganə çıxış yoludur. İkinci – bu, Baltıqyanı məsələsində Qərbin siyasəti ilə əlaqədar Rusiya, Ukrayna və Belarusun vahid siyasətidir. Bu da artıq problem doğurur və nəhayət, Rusiyanın öz geostrateji oriyentirlərini dəyişmək bacarığı, Mərkəzi Rusiyanın və yerli hökumətin Kalininqrad vilayəti məsələsində meydana gələn separatizm tendensiyasına qarşı mübarizəsi, iqtisadiyyatın ən azı xarici investisiyalardan asılı olan sahələrinin inkişafına və təkmilləşməsinə vasitəçilik etmək və Avropa bazarında rəqabətdə müvəffəqiyyətli olmaq imkanı yaradır. Bu məsələdə ölkə hökumətinin mərkəzi orqanlarının və yerli orqanların fəaliyyətinin rolu böyükdür.

Avropanın vəziyyəti barədə onu demək olar ki, hazırkı vəziyyət müəyyən dərəcədə Birinci Dünya müharibəsindən əvvəl olan vəziyyəti xatırladır: Almaniyanın hakimiyyəti və qeyri-sabit, sosial-siyasi cəhətdən formalaşmayan Çar Rusiyası, Balkanlarda ziddiyyət, Böyük Britaniya və Fransanın eyni mövqedən çıxış edə bilməməsi. Müasir şəraitdə milli hökumətlərin rolunun hərtərəfli zəifləməsi, cəmiyyətin fraqmentasiyası, linqvistik, mədəni və siyasi ayrılma Avropanı, xüsusilə də, Qərbi Avropanı gərginlikdə saxlayır. «Soyuq müharibə»nin sona çatması bir çox iri Avropa ölkələrində: Fransada Bretan və Korsika, İspaniyada

Baski və Kataloniya, İtaliyada Padaniya, İngiltərə Birləşmiş Krallığında Şimali İrlandiya, Şotlandiya və Velzdə separatizm məqsədləri yaratmışdır. Qərbi avropalılar fikirlərini özlərinin regional problemlərinə yönəlmişlər. Sovet İttifaqı, Rusiya Federasiya hüquq varisinin Şərqi Avropadan gedişi geniş siyasi və hərbi boşluq yaratdı, həmin boşluğu isə ilk növbədə Almaniyaya doldurdu. 18 mln əhalisi olan Şərqi Almaniyayı – ADR-i özünə birləşdirən AFR Avropanın mərkəzində əsas güc meyarına çevrilmişdi. Bu isə birləşmiş Almaniyanın Birləşmiş Avropada hakimiyyəti üçün möhkəm bünövrədir.

Müasir Birləşmiş Avropa da geostrateji artıma qadirdir. Avropada birləşmə prosesi ilk baxışdan gecikirdi, lakin ümumi Avropa valyutası – avronun meydana gəlməsi həmin prosesi sürətləndirdi və Almaniyayı ön sıraya çəkdi. Ümumi valyuta Birləşmiş Avropaya maliyyə-iqtisadi qüvvət verir. Bu cəhətdən də Qərbi Avropanın (ümumiyyətlə, Avropa da demək olar) birləşməsini müasir beynəlxalq münasibətlərdə dünya ümumbəşər inkişafının uğurlu vasitəçisi də hesab etmək olar. Bu gün Birləşmiş Avropa öz xüsusiyyətləri ilə keçmiş Sovet İttifaqından seçilir. Burada totalitar rejimi, marksizm-leninizm ideologiyası və Kommunist Partiyasının diktaturası yoxdur. Həmin atributların Birləşmiş Avropada yaranmasına heç kim təminat verə bilməz. Məsələn, birləşmiş çoxmillətli dövlətlərin atributları göz qabağındadır (keçmiş SSRİ-də olduğu kimi sahə, dövlət, özünüidarələri). Ümumi sərhəd, vizasız gediş, ümumi qoşun – NATO, Avropa ümumi Komissiyası (Avropa hökuməti) simasında ümumi hökumət, ümumi Avropa parlamenti, ümumi «Avro» valyutası, Avropa Məhkəməsi və s. Bunlar nədir? Bunlar kimin üçün əlverişlidir? Əlbəttə ki, nə ABŞ, nə də Rusiya üçün. Məntiq çox sadədir. Hamıdan çox xərcləyən və Avropada hegemonluq edən dövlət. Bu gün Avropanın mərkəzində yerləşən və 80 mln. əhalisi olan inkişaf etmiş Almaniyadır.

Onun yaxşı iqtisadiyyatı, yeni texnologiyası, ağıllı, vətənpərvər, nizamlı milləti, böyük qızıl və valyuta ehtiyatı – avrosu və s. var. Kim birləşmiş Avropada Almaniyanın real rəqibi ola bilər?

Hazırkı mərhələdə nə Rusiyanın, nə də AB münasibətlərinin inkişaf perspektivləri müşahidə olunur. Rusiya Federasiyasının Avropa Birliyi birinciləri sistemində yeri onu göstərir ki, AB tərəfindən Rusiyaya göstərilən iqtisadi kömək heç də böyük deyil və yerini Mərkəzi və Şərqi Avropa, Baltıqyanı və Yaxın Şərqi ölkələrinə verir. Avropa Birliyi Rusiyanı keçmiş Sovet İttifaqı dövlətlərini özünə birləşdirməyə qadir qüvvə ABŞ və ya Yaponiyaya güclü rəqib kimi deyil, enerji-xammal ehtiyatı mənbəyi kimi görmək istəyir.

Rusiyanın Avropadakı geostratejiyasında İtaliya və Yunanıstan əsas rol oynayır. Bu ölkələr arasında ciddi iqtisadi, siyasi və ərazi problemləri mövcud deyil. Bizim fikrimizcə, Moskva, Roma və Afina münasibətlərində həlledici məqam iri və mürəkkəb region – Aralıq dənizi kimi İtaliya və Yunanıstanın geosiyasi planda yerləşməsidir. Müasir İtaliya və Yunanıstan, əsas geosiyasi sahə, müasir Avropanın bir hissəsi kimi burada iqtisadi və siyasi funksiyaları yerinə yetirir. İtaliya, Yunanıstan Rusiyanın nəinki Aralıq dənizində, həmçinin Avropadakı rolunu artırmağa çalışır. NATO-nun Şərqi genişlənməsini dəstəkləməkdə onların məqsədi Rusiyanın maraqlarının nəzərə alınmasına nail olmaqdır, belə ki, NATO-nun Şərqi genişlənməsi

«Rusiyada gərginliyin yaranmasına səbəb olur».

Rusiyanın əsas geosiyasi birincilərindən biri hələ XXI əsrdən Rusiya siyasətində vacib mövqeyi olan Balkandır. Uzun müddət Rusiyanın bu regionda geosiyasi cəhətdən daha vacib məqsədləri – Moskvanın Belqraddan, Sofiyadan təcrid olunmasına yol verməmək, Rusiyanın geosiyasi planda bu regiondan çıxarılması məsələsində Rusiyanı aparıcı mövqə ilə təmin etmək, Qərbin BMT deyil, NATO-nu Avropa təhlükəsizlik sisteminin əsası etmək cəhdlərinin qarşısını almaqdır.

Yaranmış vəziyyətdə Balkanlarda geostrateji təşəbbüs ABŞ və Almaniyaya aiddir. Rusiya NATO-nun komandanlığı altında beynəlxalq güvvələrdə kiçik rol ilə kifayətlənmək məcburiyyətindədir. Rusiyanın Balkanlarda yeganə və ənənəvi geosiyasi müttəfiqi – Serbiya tədricən atlantizm tərəfə keçir və bununla Rusiya simpatiyasını itirir. Bunun səbəbi isə Serbiyada demokratik qüvvələrin hakimiyyətə gəlməsidir. V.Miloşeviçin Rusiya üçün kim olduğunu nəzərə alsaq, Rusiyanın geostrategiyasının, onun bu istiqamətdə mənəvi və siyasi oriyentirlərinin əhəmiyyətini dərk etmək olar. Birləşmiş Sosialist Yuqoslaviyasının simasında Rusiya Balkanlarda öz əvvəlki müttəfiqini, Avropada isə Serbiyanı itirdi. Hazırda 2002-ci ilin sonuna qədər mövcud olan «Yuqoslaviya» məfhumu mövcud deyil. İndi həmin ad ləğv olunmuş və birləşmiş dövlət olan Serbiya və Çernoqoriya yaranmışdır.

Provaslav Bolqarıstanı itirdikdən sonra, Serbiyanın Qərbə keçməsi əsaslı olaraq Rusiyanı bu regiondan uzaqlaşdırdı.

Ehtimal olunur ki, şərq bloku və totalitarizm dağıldıqdan sonra Avropaya can atan xalqların və ölkələrin məqsədi nəinki onların coğrafi təhlükəsizliyi ilə əlaqədar idi, həmçinin onların çoxu üçün Avropa əlçatmaz idi, əsrlər boyu ABŞ məhz bu mövqeyə iddia edirdi. Bundan əlavə onu da qeyd etmək lazımdır ki, «soyuq müharibə»nin başa çatması Avropanın iki düşmən cəbhəsinə bölünməsi kimi qeyri-adi geosiyasi təsəvvürə son qoydu. Əslində Şərqi Avropa ölkələri Avropa ilə yenidən birləşdilər. Şərqi Avropa və Qərbi Avropa anlayışları yenidən öz ilkin siyasi-coğrafi və geosiyasi əhəmiyyətini qazandı və vahid Avropaya çevrildi. XXI əsrdə başlanmış Rusiyanın Birləşmiş Avropada mövqeyi əsasən Rusiyanın özündən - reallığa uyğunlaşması və ya imperiya həsrətini unuda biləcəyindən asılı olacaq; Rusiya müasir dünyanın reallığını dərk etməli, yaranmış şəraitdə öz rolunu və yerini yenidən anlamalı, keçmiş əzəmət naminə möhkəmlənməyi deyil, hansı yolla irəli getməyi müəyyən etməlidir. Bizim fikrimizcə sülh şəraitində birgə yaşamaq, öz iqtisadiyyatını Avropa, dünya səviyyəsinə qaldırmaq üçün çalışmaq Rusiya Federasiyasının maraq dairəsi çərçivəsindədir.

ƏDƏBİYYAT

1. Goldgetes S.M. Not whether but when: The USA.
2. Decision to Enlarge NATO. Wath, 1999.
3. Gress D. The weak of Postmodern Europe.
4. «Orbis», 2000, Winter.
5. Panarin A.S. Tarixin qisası: XXI əsrdə rus strateji alternativ, M, 1998.

ЕВРОПЕЙСКАЯ ГЕОСТРАТЕГИЯ В СОВРЕМЕННЫХ УСЛОВИЯХ

А.Н.АББАСБЕЙЛИ

РЕЗЮМЕ

В статье анализируется европейская геостратегия в начавшемся XXI веке.

Автор исследует роль и место в современной Европе таких стран, как: Германия и Россия, возрастание и уменьшение их политического влияния в геостратегической гонке на континенте.

EUROPEAN GEOSTRATEGY IN MODERN CONDITIONS

A.N.ABBASBEYLI

SUMMARY

This article is analyse the European geostrategy beginning at the XXI centure. The author seachers the role and the place such countries like Germany and Russia in the modern Europe, increase and decrease of their political influence in the geostrategic rush in the continent.